

Persze, ilyen természetű vizsgálódás ismét csak az állandóbb és újabb tartalmak együttes elemzése, szembesítése révén volna lehetséges. Péter László pedig láthatóan idegenkedik ettől. Malkacs szigorral tartja magát célkitűzéséhez, s nyilván lederségnak érezné, ha a feldolgozott két esztendő történetét messzebből s mélyebbről eredő pszichológiai tényekkel együtt kellene mérlegelnie. Az előzményekre, ha figyel is, csak azért teszi, hogy e két év fejleményeinek jelentősége minél nagyobbnak tűnjön. Ha visszatelkint, az elefántcsont-toronynak hűséget valló költeményre utal. Az onnét induló iv nagyságának bővületében aztán szinte elfelejti, hogy Zola, Hauptmann, Ibsen, Tolsztoj, Gorkij, Petőfi, Ady, a Nyugat első évtizede, Jásziék és a Huszadik Század mennyi mindent elvégeztek, megéreltek Juhászban jó tíz évvel a forradalmak előtt. Az is csak a filológusi elmerültséggel magyarázható, hogy más fontos összefüggésekre, a Juhászéval rokon megnyilatkozásokra nem terjedhet ki a fegyelmie. Ehelyett kimerítő tüzetességgel ismerteti a költő ismét és ismeretlen cikkeit, mintha a kritikai kiadás feladatait is el akarná végezni. A Juhász-kutató számára minden sora érdekes — kulturált előadása igen-csak részes ebben —, de a céhen kívüli olvasó alighanem unalmasnak fogja találni ezt a könyvet. Igaz, mikor munkáját lezárta — jó régen: 1959-ben —, a kritikai kiadás még sehosem volt, és virult Juhász körül a tévedések bozótja. A hosszas ismertetések, a bozótirtás aprólékosságát, a sűrítés s a csomópontok megragadásának hiányát azonban ez sem indokolja.

Pontos cikk, nagy vers! — olvassuk helyenként, de az előadás egésze nem tudja elhíttetni, hogy valóban fontos pontra értünk. S bizonyára azért nem, mert az életmű fő vonalai, a költői jellem nagy alkalmi, a sors csomópontjai helyett csak adatokat, gondolati képleteket kapunk. Sok tudás és nagy munka rejlik ebben a könyvben, de az adatok nem szerveződnek önmagukon túlmutató mélyebb tanulsággá s a könyv műalkotássá. Mentsége, hogy nem is akart azzá lenni, s amit akart, azt becsületesen véghezvitte. (*Akadémiai Kiadó, 1965.*)

KISS FERENC

KÉT ÚJ TÖRTÉNELMI REGÉNY

JANKOVICH FERENC: A BUDAI NAPKIRÁLY

Aligha van történelmünknek még egy korszaka, mely megértésének és megítélésének bizonytalanságában hasonlítható lenne a Jankovich választotta tizenöt évhez. A *Világverő* folytatása a XV. századi magyar reneszánsz fénykorát, Mátyás uralkodásának második, látványosabb és problematikusabb felét tárja elénk, azt a kort, mely a középkor átláthatatlan sötétje és a nemzet sorsát századokra eldöntő szörnyű bukás között magányosan ragyogva elárastja fényével az akkori Európát meg az azóta eltelt idők magyarságának tudatát. Honnan jött és hová tűnt ez a percekig kápráztató tünemény? Van-e öszszetartozás a történelem mélységes áradatának hömpölygése és felszínén megcsillanó habok között? Könyvtárnyi irodalom keresi a választ ezekre a kérdésekre, s ha soha meg nem is találjuk, maga a vizsgálódás segít abban, hogy a ma emberét formálgassuk vele.

A világtörténelem, nagyhatalmak versengése, kis államok élethalálviaskodása az idegen ellenséggel, állam-és társadalomformáló eszmék küzdelme, háború és diplomácia, országok sorsát eldöntő töprengések és tettek az egyik oldalon. A másikon emberek, a mindennapi élet, a „palotai alvilág” pletykái

és féltékenysége, élcélődés, hiúság, a reneszánsz udvarok alakjai, szakács és tudós, mezítlábás barát és fuvolás, zsoldosvezér és karmester. Köztük magányos oszlopként áll a király, aki mindezekben keresztülnéz és túllát, s mert mindenkinél tisztábban látja a dolgok szerkezetét, ő ismeri fel leghatározottabban, mennyire kiszolgáltatott eszköz a méltatlanok kezében, mert ezekből áll a történelem. Tragikus sors Jankovich Mátyás királyának sorsa; a tragédia már az első sorok között megbúvik, s minden mondat mögöl kileskel.

Igaz-e a Jankovich festette freskó, ki tudná megmondani? A költő és a kutató más módszerekkel dolgozik, de emennek eredményeitől a művész sem függetlenítheti magát. A regény tartalma — nem kis részben szövege is — egykorú vallomásokon, dokumentumokon, historikus feljegyzéseken alapul; legmegragadóbb részletei — gondoljunk a kenyérmezei csata leírására — csaknem mondatról mondatra követik az egykorúakat, s kinek jutna eszébe az apróságokat kérni számon? Pontos az, hogy éltek-e sokáéok az akkori Magyarországon, vagy hogy Mátyás kódexeit „baráttbetűkkel” írták-e? Nem. Problematik-

kusabb, hogy az író két reneszánsz világot tár elénk. Egyik az olaszoké méreggel, orgyilkosokkal, erkölcsi feslettséggel, hazugsággal és felületességgel. Másik Mátyásé művészekkel és tudósokkal, városokkal és közegészségüggyel, iskolákkal és iparosodással. A palota jobb- és balszárnya, a talján alattomoság és a magyar becsület harca végigkíséri a cselekmény menetét, s nem ritkán döntő mozzanattá válik, mintha a magyar nemzet díszére szolgáló könyvtár kódexeit nem a mérges gyűrűt viselő olaszok festették volna, mintha el lehetne választani ugyanannak a dolognak a két oldalát. Ha büszkék vagyunk a Corvinára, tudomásul kell vennünk, hogy Mátyás életét esetleg méreg oltotta ki, mert könyvtár és méreg együtt reneszánsz. Ha nem következik be, — már évtizedekkel előbb! — jelentős fordulat a gondolkodásban, ha nem lazulnak fel a középkor erkölcei, ha nem válnak szabadabbakká a régi szokások, Mátyás maga sem kerülhetett volna trónra, s hol lenne akkor ez a fényes lap történelmünkben? Jankovich e két világ harcának középpontjába állítja hőseit, s e mesterségesen előállított ellentét határozza meg a cselekmény menetét. Epizódok, vissza-visszatérő emlékezések ellentétes színű, apró mozaiklapjaiból alakul a hatalmas, széles világra táruló freskó, melyben a nagy egészen szabad szemmel is kivehetők a részletek. A külszín csillogásának elragadó festéséből következik, hogy az olvasó — talán az író szándékai ellenére — ezekben keresi a kor tartalmát, s nem veszi észre, hogy e tarka világ, s maga a zseniális uralkodó is, csak következménye valaminek. Az események magva nem az udvari intrikákban, nem Beatrix beteges nagyragyaglásában, az olaszok és magyarok áskálódásaiban, még csak nem is a császár vagy a pápa taktikázásában rejlik; a trónutódlás kérdése, az ausztriai háború kimenetele évszázados távlatokban jelentéktelen. Mátyás tragédiája abban rejlik, hogy a török veszedelem, mely arra kényszerítette a magyarságot, hogy — mielőtt még a belső, társadalmi és

gazdasági feltételek igazán megérttek volna — szakítson egész addigi életével, megváltoztassa erkölcsi szemléletét és szokásait, az egyesek egyéni érdekeit felretéve új utakat keressen, ez a török veszedelem éppen Hunyadi János és fia páratlanul tehetséges vezetése révén megszünt közvetlenül fenyegetni a nemzet létét, s ezzel szükségtelessé vált a központi hatalom, szükségtelessé vált Mátyás a maga új stílusával együtt. A Jankovich regényében feldolgozott időszak már nem kívánja a Mátyás képviselte politikát és módszereket, s alig várja, hogy levethesse magáról a súlyt, aminek most már csak kényelmetlenségét érzi. A regényben ennek csak a tetejét látjuk, értetlenül és szomorúan figyeljük, hogyan idegenedik el lassan-lassan környezete a királytól, mint válik egyre magányosabbá, mint hagyja el végül felesége is. Már nem marad más körülötte, mint a zsenialitásának szülő csodálat. Nem vesszük észre, hogy a király egész politikája nem szolgált mást, minthogy feleslegessé tegye önmagát, s így tragédiája saját nagyságában rejlik. Annál is inkább, mert talán ő az egyetlen, aki tudatában van annak, hogy még nem teljesítette történelmi hivatását, nem háritotta el véglegesen a magyarság feje fölött lebegő veszélyt, s ha politikáját nem tudja tüzzel-vassal keresztülvinni, egész életműve céltalanná válik. Ez magyarázza erőfeszítéseit fia megválasztása, a nyugati ellenfelek leszerelése, a török herceg megszerzése ügyében, s ezért lehangoló az őt körülvevő értetlenség.

Jankovichnál az okok második vonala kerül az előtérbe. A nyílt színen össze-csapó érdekek és törekvések harcában mutatkozik meg cselekményábrázoló, jellemfestő és stílusi ereje. Mert stílusát — a költő stílusa ez — külön ki kell emelni: célratörő, lényegét láttató, sokszor a tartalomnál is tartalmasabb. Kissé archaikus ízű, aminek következtében az egykorú források mondatai észrevétlenül simulnak bele elbeszélésébe.

(Szépirodalmi Könyvtadó 1965.)

KULCSÁR PÉTER

TAKÁCS TIBOR: A KAFTÁNOS FEJEDELEM

A Szegedről elszármazott Takács Tibor Thököly Imréről írt sikerült életregényt, s könyvének elsőrendű érdeme, hogy a szelekciót, az események súlypontozását jó érzéssel végzi el, a regényben felhasznált valamennyi történelmi vagy szépirodalmi megoldású mozzanatot az előrehaladást, a mondani-való, a végkifejlett kibontakoztatását, közelítését célozza.

Az életregény egyik fő motívuma — s történelmi szempontból is eredménye — Thököly és Teleki Mihály erdélyi kancellár kapcsolatának finoman árnyalt ábrázolása, a barátság, az eltávolodás, majd egymás ellen fordulás okainak és okozatainak gondos feltárása. Ez a hosszú út nemcsak a két férfi politikai, hatalmi vetélkedésének, hanem ugyanakkor Magyarország, Erdély, Ausztria, Tő-